

**Rus Nokta-i Nazarından İdeal Bir Hükümdar Örneği Olarak Fatih
Sultan Mehmed**

Serkan ACAR*

Özet

İstanbul'un Türkler tarafından fethi sadece Avrupa'yı değil Rusya'yı da derinden etkiledi. Zira X. yüzyılda Bizans İmparatorluğu'nun tesiriyle Hıristiyanlığı kabul eden Ruslar İstanbul Ortodoks Kilisesi'ne bağlıydı. Esasen Bizans İmparatorluğu'nun son yıllarında Ortodoksların çaresizlik içerisinde Katolik Roma'ya boyun eğmelerine Moskova idaresi rıza göstermedi. 1439 yılında toplanan Floransa Konsili bu anlamda belirleyici oldu ve akabinde Ruslar tarafından "Üçüncü Roma Nazariyesi" geliştirildi. İstanbul'un düşüşü ve Ayasofya Kilisesi'nin camiye dönüştürülmesi başlangıç safhasında Ortodoksları epey sarstı. Fakat yaklaşık bir asır sonra yeni siyasî vaziyetin Ruslara fayda sağladığı anlaşıldı. Nitekim evvelce Rus yıllıklarında nefretle anılan Fatih Sultan Mehmed bazı siyaset teorisyenleri tarafından ideal bir hükümdar olarak sunuldu. Hatta Türk sultanı XVI. yüzyılda Rusya'da tesis edilen otokratik rejimi muhkem kılmak için siyasî bir figür olarak dahi kullanıldı.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Devleti, Rusya, Fatih Sultan Mehmed, IV. İvan, Peresvetov*

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, serkanacar1980@yahoo.com. (Makale gönderim tarihi: 19.10.2019; Makale kabul tarihi: 17.11.2019)

Mehmed the Conqueror as an Ideal Ruler from the Early Russian Perspective

Abstract

Conquest of Istanbul by the Turks in 1453 made great impact not only in Europe, but also in Russia. Russians, having converted to Christianity at the end of the 10th century under Byzantine influence were affiliated to the Orthodox Church in Istanbul. Indeed, Moscow did not reconcile with the latter which were to knuckle under the Catholic Rome, remaining helpless before the Turks on the eve of the conquest. The Florence Council in 1439 was decisive in that mean, and then Russians put forward the theory of Third Rome. Fall of Istanbul and conversion of Hagia Sophia to a mosque rocked the Orthodox World at the beginning. But about one century later, the new political situation was regarded in profit of the Russians. Thus, Mehmed the Second, who had conquered Istanbul was then presented as an example of ideal ruler by some thinkers, while earlier Russian chronicles mentioned him with great hatred. Furthermore, the Turkish sultan was used as a political figure in the 16th century to cement the newly established autocratic regime in Russia.

Key Words: *Ottoman Empire, Russia, Mehmed the Conqueror, Ivan IV, Peresvetov*

Giriş

Tenkide muhtaç pek çok yönünün bulunmasına ve bazı yorumlarında ifrata kaçıp nesnellikten ayrılmasına rağmen, şimdiye dek telif edilen en mufassal Fatih Sultan Mehmed monografisini kaleme alan âlimin Alman müsteşrik Franz Babinger olduğu hakikati şek ve şüpheden arıdır. Ona göre; “Fatih Sultan Mehmed’in kendi halkının ve Batı dünyasının

tarihinde oynadığı rolü nasıl değerlendirirsek değerlendirelim, ortaçağın en önde gelen figürlerinden biri olduğu inkâr edilemez bir gerçektir”¹.

Filvaki İstanbul’un fethiyle birlikte mutlak ve sarsılmaz bir iktidar kazanan Fatih Sultan Mehmed, Osmanlı Devleti’ni hakiki mânâda bir imparatorluğa dönüştürürken kendisini de hudutsuz kudret sahibi bir hükümdar olarak görmüş ve âlemşümul hâkimiyet telakkisini ciddi surette benimsemiştir². Gerek giriştiği fetih hareketleriyle gerekse devlet kurumlarındaki reformlarıyla yeni bir yönetim tarzı tesis etmiş; Kadim Türklerde kağan, İran’da kistrâ, Arap diyarında sultan ve Roma’da imparator unvanını taşıyan hâkimlerin hak, yetki ve kudretini kendi şahsında toplamak iddiasında olmuştur.

Gerçekleştirdiği askerî, idarî ve malî reformların yanı sıra teşebbüs ettiği büyük ve kapsamlı işlerden de açıkça anlaşıldığı üzere, yaşadığı devrin hakikatlerini özümseyip her türlü taassuptan uzak faaliyetlerde bulunması, kendisini sadece Türk tarihinde değil bilakis insanlık tarihinde de muktedir ve ideal bir hükümdar mesabesine yükseltmiştir. Fatih Sultan Mehmed’in büyüklüğü ve asırları aşan şöhreti galiba kendi geleneklerinin ötesine geçerek beynelmil bir seviyeye ulaşmış olmasında gizlidir. Öyle ki, nevi şahsına münhasır siyasî bir portre olduğu hakikati tarihçilerin şahadetiyle de sabittir. Nitekim Franz Babinger’in de özgün bir biçimde belirttiği üzere; “Pek çok büyük insanda olduğu gibi, onda da kendine özgü yasalarla işleyen doğal bir gücü görmek mümkündür”³.

Tabiatları gereği küçük insanların büyük işleri başaramayacağı gerçeğinden hareket edilirse, karizmatik ve sıra dışı bir hükümdar olduğu hususunda herhangi bir kuşku duyulmayan Fatih Sultan Mehmed’in kalıcı muvaffakiyetler elde edebilmek için hazır bulunuşluğa sahip, fikrî mânâda belirli bir merhaleye ulaşmış ve muhayyilesinin kâfi

¹ Franz Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, Çev. Dost Körpe, İstanbul 2013, s. 351.

² Halil İnalçık, “Mehmed II”, *İA*, C. VII, s. 513.

³ Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 368.

derecede geniş olduğu görülür. Sadece tarihî değil, klasik ve modern edebî eserlere de konu olan bu zatın pek çok değişik yönüne vurgu yapılmıştır. Örneğin Stefan Zweig İstanbul'un fethiyle ilgili kaleme aldığı bir yazısında onun insanî ve romantik yönüne temas ederek şu ifadeleri kullanmıştır; "O da bir hayalperest, hem de ender görülen türde, hayallerini azim ve iradeyle gerçeğe dönüştüreceğini uman, değişik bir hayalperestti"⁴.

Türk, Grek, Latin, İtalyan, Arap, Fars, Rus ve daha başka lisanlarda kaleme alınan tarihî membalara dayalı, bütünü görebilen, şumullü ve her türlü avamî ideolojiden uzak bir Fatih Sultan Mehmed monografisi yazmanın zorlukları ortadadır. Hâl böyle iken, bu kısa yazıda Rus kaynaklarına istinat ederek İstanbul'un fethinin Rusya'daki akislerini ve Moskova Knezliği'nin imparatorluğa evrilirken Rus düşünürlerin ideal bir hükümdar örneği olarak Fatih Sultan Mehmed'i hangi surette algılayıp yorumladıklarına temas etmeye çalışacağız.

İstanbul'un Fethi Arifesinde Hıristiyan Âlemi: Floransa Konsili ve Rus Kilisesi

Slav topluluklarının başlangıç safhasında Türk, Nordik ve Bizans kültürlerinin tesirleri altında gelişim gösterip devletleşme sürecine girdikleri malûmdur. Ancak 988 yılında Slavların Hıristiyanlığı resmen kabulüyle birlikte Rusların ve Ukrayınların ortak devleti olan Kiev Knezliği, Bizans İmparatorluğu'nun yörüngesine girdi. Dolayısıyla Rusların medenî milletler seviyesine yükselmesinde Ortodoks Hıristiyanlığın katkısı inkâr edilemez.

Osmanlı Türklerinin gerek Anadolu'da gerekse Balkanlarda tedricen Bizans İmparatorluğu'nun aleyhine genişlemesinden ve buna bağlı olarak zuhur eden siyasî ve dinî krizlerden Ruslar da derinlemesine etkilendiler. Zira Rus Kilisesi, Bizans Kilisesi'nin bir kolu olduğu için, İstanbul'dan bağımsız değildi. Türk tehlikesi karşısında çaresiz kalan

⁴ Stefan Zweig, *Yıldızın Parladığı Tarihsel Anlar*, Çev. Deniz Banoğlu, İstanbul 2014, s. 58.

Bizans İmparatorluğu'nun yegâne ümidi ise Batı Avrupa'dan gelecek yardımdı. Katolik Dünya'nın dinî lideri olan Papa IV. Eugene, Ortodoks Kilisesi'nin kendi otoritesini kabul etmesi şartı ile Türklere karşı bir Haçlı Seferi düzenlenmesi için çağrı yapmaya hazırды. Zikredilen gelişmelere bağlı olarak İtalya'da Bizans ve Moskova kiliselerine bağlı ruhanilerin de davet edileceği bir ekümenik konsil toplanması kararlaştırıldı. Burada bazı teolojik konuların yanı sıra Roma ve İstanbul kiliselerinin birleştirilmesi olasılığı da müzakere edilecekti⁵.

Ortodoks Hıristiyanlar Papa'nın temsilcileriyle ilk olarak 1438 yılının ilkbaharında Ferrara'da bir araya gelecek, akabinde ise Floransa'ya geçilecekti. 1436 yılında Bizans İmparatoru VIII. Ioannaes tarafından "itinayla seçilen" ve aslen Grek olan Kiev Metropoliti İsidor da Rus Kilisesi'ni temsil edecekti⁶. 8 Eylül 1437 tarihinde Ortodoksların menfaatlerini koruyacağına dair Knez II. Vasiliy'e söz veren Metropolit İsidor yüz kişilik maiyetiyle birlikte Moskova'dan hareket etti. Kendisine yoldaşlık edenler arasında birkaç papazdan başka Suzdal Piskoposu Avraam da vardı. Tver, Novgorod ve Pskov üzerinden Riga'ya geçen heyetin yolculuğu yaklaşık olarak bir yıl sürmüş ve nihayet 18 Ağustos 1438 günü Ferrara'ya ulaşmışlardı. Ne var ki, Rus heyeti gecikmişti. Zira konsil 9 Nisan 1438 tarihinde resmen açılmış bulunuyordu. Bununla birlikte, şiddetli teolojik tartışmalar Ruslar Ferrara'ya geldikten sonra başladı. En büyük münazara *filioque* yani Kutsal Ruh'un menşei meselesinde yaşandı. Latince bir terim olan *filioque*; "ve oğuldan" (and from the son) anlamına gelmektedir. Katolikler Kutsal Ruh'un Baba ve Oğul'dan intişar ettiğine inanırlarken Ortodokslar sadece Baba'dan

⁵ George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, Çev. Doğukan Mızrak-Egemen Ç. Mızrak, İstanbul 2009, s. 112.

⁶ Gustave Alef, "Muscovy and the Council of Florence", *Rulers and Nobles in Fifteenth-Century Muscovy*, London 1983, s. 390.

geldiğini iddia ediyorlardı ki, bu dogmatik tartışmanın kökenleri asırlar öncesine dayanıyordu⁷.

Ferrara’da toplanan konsil evvelce tasarlandığı üzere 1439 yılının başında Floransa’ya taşındı. Kutsal Ruh’un kökeni ile ilgili ateşli tartışmalar burada da devam etti ve tam üç ay sürdü. Türk tehlikesinin vahametini müdrik Bizans İmparatorluğu, Roma’nın görüşünü kabul etmek zorunda kaldı ve 5 Temmuz 1439 tarihinde Floransa Konsili nihayete erdi. Moskova’nın temsilcisi Metropolit İsidor ise Katolik Kilisesi ile birleşme fikrinin coşkun savunucusu idi⁸. Georg Ostrogorsky’e göre sonuç bildirisi; “Floransa Katedrali’nde Kardinal Giuliano Cesarini ve İznik Başpiskoposu Bessarion tarafından Latince ve Grekçe ilan edildi. Her ne kadar Papalığın üstünlüğü hakkındaki cümleye pek müphem bir ifade şekli verilmiş ve Bizanslıların kilise âdetlerini korumalarına müsaade edilmiş idiyse de, bütün münazaalı sorunlar Roma’nın istediği şekilde hükme bağlanmıştı”⁹.

Metropolit İsidor üç ay Venedik’te kaldıktan sonra Zagreb üzerinden Buda’ya geçerek Papa’nın Lehistan, Litvanya ve Töton Şövalyeleri’ne gönderdiği mektupları teslim etti. Akabinde ise Lviv, Vilnius ve Kiev gibi şehirlere uğrayarak nihayet 19 Mart 1441 günü Moskova’ya ulaştı¹⁰. Ancak Moskova Knezi II. Vasiliy ve Ortodoks ruhaniler Floransa Konsili’nin kararlarını tanımadılar. Metropolit İsidor tutuklandı ve yedi yıl sonra yerine Moskovalı bir Rus olan İona atandı. Rus Kilisesi Papa’yı baş olarak tanımak isteyen İstanbul Kilisesi’nden ayrıldığını ilan etti¹¹. Ruslar, “doğru inanca” ihanet ettiği için Ortodoks Dünya’nın lideri mevkiinde bulunmak hakkını elinden kaçırmış olan mürted Bizans

⁷ John Fennel, *A History of the Russian Church to 1448*, London-New York 1995, s. 174-175.

⁸ Fennel, *A History of the Russian Church to 1448*, s. 175.

⁹ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, Ankara 1999, s. 518.

¹⁰ Fennel, *A History of the Russian Church to 1448*, 178-179.

¹¹ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar*, Ankara 1999, s. 102.

Kilisesi'ne sırtlarını döndüler. Bu suretle Bizans İmparatorluğu Moskova'yı kaybettiği gibi daha büyük siyasî ve teolojik tartışmaların yanı sıra şiddetli anlaşmazlıkların doğmasına da zemin hazırladı¹².

İstanbul'un Düşüşü ve Üçüncü Roma Nazariyesi

Floransa Konsili'nin Hıristiyan âlemine pratikte çok büyük bir kazanç getirmediği iddia olursa bile yeni bir Haçlı Seferi'nin düzenlenmesine katkı sağladığı açıktır. Zira kapiya dayanan Türk tehlikesine karşı müttefik bir askerî güç oluşturulabilmişti. Bizans İmparatorluğu, Papalık ve Macar Krallığı kuvvetlerinden müteşekkil Haçlı ordusunun bir bölümü 1444 yılının ilkbaharında Tuna Nehri'ni geçmiş, Venedik donanması ise Çanakkale Boğazı'nı kesmişti. Varna'da Osmanlılar ile karşı karşıya gelen Haçlılar 10 Kasım 1444 tarihinde mağlup oldular. Bu zafer sadece Bizans İmparatorluğu'nun mukadderatını belirlemedi, bilakis Batı Avrupa ve Rusya için de önemli sonuçlar doğurdu¹³.

29 Mayıs 1453 tarihinde İstanbul Türkler tarafından fethedilince Bizans İmparatorluğu'nun enkazı üzerinde Mezopotamya'dan Adriyatik kıyılarına kadar uzanan yekpare bir devlet yükseldi. Fatih Sultan Mehmed, Ortodoks Kilisesi'ne yaşam hakkı tanıdı ancak Moskova idaresinin Müslüman bir devletin tahakkümü altında varlığını sürdüren tutsak bir kiliseye tâbi olması psikolojik açıdan kolay değildi. Filhakika, Floransa Konsili'nden sonra Bizans Kilisesi'nden ayrılan Rus Kilisesi şimdi bağımsızlığını daha da pekiştirmişti. Janet Martin'e göre: "İstanbul'un 1453 yılında Türklerin eline geçmesi Rus Kilisesi müntesipleri tarafından ilahî bir ceza olarak değerlendirilmişti. Çünkü Bizans Kilisesi, küfür bataklığına saplanmış Roma ile birleşmişti. Dolayısıyla İstanbul'un fethiyle birlikte Moskovalı ruhanilerin evvelce vermiş oldukları bu

¹² Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 519.

¹³ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye-Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, İstanbul 2012, s. 107.

hüküm de tasdik edilmiş oldu. Doğru yol olan Ortodoksluğun tek hâmisî artık Moskova Kilisesi idi”¹⁴.

Knez II. Vasiliy (1425-1462) öldükten sonra Moskova Knezliği tahtına III. İvan (1462-1505) oturdu. Henüz tek parça ve muktedir bir siyasî teşekkülün tebarüz etmediği Rusya’da küçük knezliklerin hüküm sürdüğü bu devir, Batı Avrupa’daki feodal yapıyı ya da beylikler devri Türk tarihini andırır. Kabiliyetli bir idareci olduğu hususunda kuşku duyulmayan III. İvan, Rusya’nın dâhili birliğini sağlama yönünde etkili adımlar attı. Novgorod ve daha başka knezlikler onun zamanında Moskova’ya bağlandı. Bahis konusu dönemin bir diğer özelliği de dağılma sürecine giren Altın Orda Devleti ile halefleri olan Türk-Tatar hanlıklarına karşı verilen çetin fakat akılcı mücadele idi.

Knez III. İvan’ın bu birleştirici siyasetine dış tehditler yani Rus olmayan devletlerle yapılan savaşlar da eklenince Ruslar arasındaki birlik fikri büsbütün perçinlendi. Akdes Nimet Kurat’ın yerinde tespiti ile: “Ortodoks olmaları hasebiyle Ruslar bütün komşularından farklı bir camia teşkil ediyorlardı. Rus ahalsinin aynı dinde, aynı coğrafî ve tarihî şartlar içinde bulunması ‘Rus milliyeti his ve şuurunun’ teşekkülüne, kuvvetlenmesine imkân vermişti”¹⁵.

Rusya dâhilinde hâl ve gidişat Moskova’nın arzusu doğrultusunda iken İstanbul’un fethinden sonra Avrupa’da Türk tehdidi tedricen artmış ve Fatih Sultan Mehmed’i durdurmak için her türlü yola başvurulmuştu. Papalık, Osmanlı Türklerine karşı Rusları yanına çekmek maksadıyla İstanbul düştükten sonra Roma’ya hicret etmek zorunda kalan Bizans Prensesi Sofia Palaiologina’yı değerlendirmeye ve onu Knez III. İvan’a nikâhlamaya karar vermişti. Ünlü Rus tarihçi Nikolay Mihayloviç Karamzin’in deyimi ile: “Papa ona layık bir damat aradı ve başta kendi ülkesi İtalya ile bütün Avrupa devletleri için tehlike olarak tebarüz eden Fatih Sultan Mehmed’e karşı bir tertip tasarladı. Bu vesileyle, kendi

¹⁴ Janet Martin, “The Emergence of Moscow (1359-1462)”, *The Cambridge History of Russia Vol. I From Early Rus’ to 1689*, Edited by Maureen Perrie, Cambridge 2006, s. 184.

¹⁵ Kurat, *Rusya Tarihi ...*, s. 139.

siyaseti mucibince, söz konusu evliliğin gerçekleşmesine yardımcı oldu”¹⁶.

Prenses Sofia Palaiologina'nın 1472 yılında Knez III. İvan ile evlenmesi özellikle dış siyaset sahasında Ruslara mühim faydalar sağladı. Ayrıca Rus kültür, fikir ve saray hayatında da birtakım yenilikler görüldü. Filhakika prensesle birlikte pek çok Bizanslı âlim Moskova'ya gelmiş ve burada kendileri için müsait bir iklim bulmuşlardı. Bu durum Rus ilim, irfan ve sanatının gelişimine doğrudan katkı sağlamakla kalmamış hassaten uluslararası ilişkiler alanında da yararlı olmuştu. Ayrıca İstanbul'un fethinden hemen önce İtalya'ya kaçırılan kitapların bir kısmı Moskova'ya götürülmüş, prenses ve ahfadi tarafından Ruslara öğretilen Bizans İmparatorluğu'nun görkemli seremonileri de Rus sarayının şenlenmesine vesile olmuştu. Böylece Knez III. İvan kendi payitahtını adeta yeni bir İstanbul suretinde tanzim edebilmişti¹⁷.

¹⁶ Папа искал ей достойного жениха и, замышляя тогда возникнуть всех государей европейских на опосного для самой Италии Магомета II, хотел сим браком содействовать видам своей политики. Nikolay Mihayloviç Karamzin, *İstoriya Gosudarstva Rossiyskogo*, Moskova 2008, s. 470.

¹⁷ Karamzin Prenses Sofia'nın Moskova'ya gelişiyle değişen hususları şöyle tasvir eder; “Сверх того многие греки, приехавшие к нам царевною, сделались полезны в России своими знаниями и в художествах и в языках, особенно в латинском, необходимом тогда для внешних дел государственных; обогатили спасенными от турецкого варварства книгами московские церковные библиотеки и способствовали велелепию нашего двора сообщением ему пышных обрядов византийского, так что с сего времени столица Иоаннова могла действительно именоваться новым Царемградом, подобно древнему Киеву”. (Bundan başka prenses ile bize gelen pek çok Grek ilimleriyle Rusya'ya fayda sağladılar ve sanatta, lisaniyatta, özellikle de Latin dilinde ve lüzumu halinde devletin dış ilişkilerinde yararlı oldular. Türk barbarlığından kurtarılan kitaplar Moskova kiliselerinin kütüphanelerini zenginleştirdi ve prensesin öğrettiği Bizans'ın mutantan seremonileri sarayımızın şenlendirilmesine katkıda bulundu; öyle ki, bundan sonra İvan'ın payitahtı hakikaten Yeni İstanbul olarak adlandırıldı, tıpkı kadim Kiev gibi). Bkz. Karamzin, *İstoriya Gosudarstva Rossiyskogo*, s. 473.

Prenses ile birlikte Moskova'ya gelen Bizans bakiyesi âlimler, Knez III. İvan'a Bizans İmparatorluğu'nun yegâne halefinin kendisi olduğu yönünde telkinatta bulunmaya başladılar. Hâl böyle olunca Ortodoksluğun yeni hâmisinin de Moskova Knezliği olduğu düşüncesi yaygınlık kazandı ve bu suretle "Üçüncü Roma Nazariyesi" doğdu. Söz konusu telakki III. İvan'dan sonra icra-yı saltanat eyleyen Knez III. Vasiliy (1505-1533) zamanında Ortodoks ruhbanlar tarikiyle daha da geliştirildi. Buna göre; kadim dünyanın hâkimiyet merkezi evvelce Roma idi. Ancak hak ve yetkilerini sonradan İstanbul'a kaptırmıştı. İstanbul da Türkler tarafından ele geçirildiği için Ortodoks âleminin yeni güç merkezi sadece ve sadece Moskova olabilirdi. Bahis konusu tasavvur Rusların ikbalde girişecekleri istila hareketlerinin temel dayanaklarından biri oldu; bu minvalde efsaneler, menkıbeler ve knezler için yeni şecereler uyduruldu¹⁸. Hatta 1497 yılında Bizans İmparatorluğu'nun devlet arması olan "Çift Başlı Kartal" (Двуглавный Орёл/Two-Headed Eagle) Moskova Knezliği'nin yeni sembolü haline getirildi¹⁹.

¹⁸ Kurat, *Rusya Tarihi ...*, s. 140-141.

¹⁹ Türk devletlerinde de kullanılan bu sembolün Moskova Knezliği tarafından benimsenme süreci için bkz. Gustave Alef, "The Adoption of the Muscovite Two-Headed Eagle: A Discordant View", *Speculum*, Vol. 41, No. 1, 1966, s. 1-21. Ayrıca ünlü Bizantinist Georg Ostrogorsky'e göre; "Bizans ve güney Slav devletlerinin inkırazından pek az sonra Moskova, Tatar boyunduruğunu silkip atarak Ortodoks dünyanın tabii merkezi haline geldi. Rus ülkelerinin büyük birleştirici ve kurtarıcısı III. İvan, *Despotes* Thomas Palaiologos'un kızı ve son Bizans imparatorunun yeğeni ile evlendi. Bizans'ın iki başlı kartal armasını benimsedi, Moskova'ya Bizans adetlerini soktu ve pek az sonra da Rusya'ya, daha önce Bizans'ın sahip olmuş bulunduğu, Hıristiyan doğunun başkanlığı rolü intikal etti. İstanbul nasıl Yeni Roma olmuşsa, Moskova da 'Üçüncü Roma' oldu. Bizans'ın manevî mirası, inancı, siyasî fikirleri ve manevî ülküleri yüzyıllar boyunca Rus çarlık devletinde yaşamaya devam etti". Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 527.

İstanbul'un Fethinin Eski Rus Edebiyatındaki Akisleri

İstanbul'un Türkler tarafından fethi, evvelce de ifade edildiği gibi, Ortodoks âlemini gerçekten yıkıma uğratmış ve kabulü mümkün olmayan bir durum yaratmıştı. Dolayısıyla zikredilen menfi vaziyetten kurtulmak gerekiyordu ve "Üçüncü Roma Nazariyesi" adıyla anılan teori tam da bu amaçla geliştirilmişti. Söz konusu nazariyenin kuvveden fiile dökülebilmesi için Moskova Knezliği gerek siyasî gerekse askerî bakımdan kudretli olmalı ve buna bağlı olarak uluslararası ilişkilerde yaptırım gücünü arttırmalıydı. Öte yandan, bahis konusu teorinin tartışılıp işleneceği siyasî ve edebî eserler telif etmek lüzumu da doğmuştu.

Hâl böyle iken, fetihten hemen sonra bazı eserler kaleme alınmış ve Bizans İmparatorluğu'nun düşüşü ile Türklerin muvaffakiyetleri Rus nokta-i nazarından izah yoluna gidilmişti. Örneğin XV. yüzyıl müelliflerinden Nestor İskender tarafından yazılan ve etkileyici savaş sahnelerini içeren "Повесть о Взятии Царьграда Турками в 1453 Году" (1453 Yılında İstanbul'un Türkler Tarafından Fethi Hakkında Anlatı) adlı eser bu nevidendir. Farklı varyantları bulunan bu anlatının aynı zamanda eski Rus edebiyatı ile Rus dilinin mühim örnekleri arasında sayıldığı malûmdur²⁰.

Rus müellif ve vakanüvisler, gerek XIII. ve XIV. yüzyıllarda gerekse XV. yüzyılda, telif faaliyetlerine girişecekleri vakit başta Bizans kaynakları olmak üzere Bulgar ve Sırp membalarını da kullanırlardı. Bu durum İstanbul'un kuşatması ve fethi hadisesi için de geçerli idi. Filhakika İstanbul'un düşüşü ve akabinde yaşananlar dönemin siyasî, askerî ve tarihî eser yazarlarının yoğun ilgi gösterdikleri konulardan biriydi. Bununla birlikte, XVI. yüzyıla gelindiğinde, zikrettiğimiz eserin geç tarihli nüshalarında, devrin ihtiyaçlarını karşılayacak bazı eklemeler ve

²⁰ "Povest o Vzyatii Tsargrada Turkami v 1453 Godu", Red. O. V. Tsvopogov, *Pamyatniki Literaturı Drevney Rusi Vtoroya Polovina XV Veka*, Moskova 1982, s. 216-267. Burada metnin hem eski hem de çağdaş Rusçası birlikte verilmiştir.

çıkarmalar yapıldığı anlaşılmaktadır²¹. Özellikle Çar IV. İvan nam-ı diğer Korkunç İvan (1533-1584) döneminde inşa edilen mutlak monarşik rejimin temelleri atılırken Fatih Sultan Mehmed'e ve uygulamalarına çok sık atıf yapıldığı görülmektedir ki, bu konuya aşağıda temas edeceğiz.

“1453 Yılında İstanbul’un Türkler Tarafından Fethi Hakkında Anlatı” isimli eserde, mazinin ihtişamlı, muktedir Bizans İmparatorluğu ve ahalisi yardımdan yoksun, müttefik desteğinden mahrum ve Türk mengenesinde sıkılan bir toplum suretinde tasvir edilmiştir. Müellif Nestor İskender, bir taraftan zayıf ve muhtaç durumdaki İstanbul halkına karşı yakınlık duysa da yeri geldiğinde ağır tenkitlerde bulunmaktan kaçınmamıştır. Nitekim şehrin Türkler tarafından ele geçirilmesiyle ilgili olarak imparatora yakın adamları, ahaliyi ve Floransa Konsili’nde Katolik Kilisesi’ne boyun eğen Ortodoks Kilisesi’ni açıkça suçlayıp Türkler karşısındaki mağlubiyetin ilahî bir ceza olduğunu ifade etmiştir²².

Bu mühim eseri tetkik eden ve yazıldığı dönemin Rus toplumundaki tesirlerini araştıran eski Rus edebiyatı ve folkloru mütehasısı Mihail Osipoviç Skripil’in konuyla ilgili değerlendirmeleri son derece makul, anlaşılır ve gerçekçidir. Rus âlim, kısaca “Tarih” adıyla andığı söz konusu eser ve mahiyeti hakkında şu bilgileri vermektedir: “İstanbul’un Türkler tarafından fethi hakkında yazılan “Tarih” eski Rus okurlarının gözünde sadece Bizans İmparatorluğu’nun trajik sonunu anlatan bir öykü ya da menkıbe değildi. Ayrıca hadisenin esasen nasıl gerçekleştiğini haber vermesi yönünden de bir ehemmiyeti yoktu mamafih bu eserin

²¹ Telman Caferov, *XV.-XVII. Yüzyıl Rus Edebiyatında Türkler*, Çev. Natig Abdullayev, Ankara 2010, s. 3.

²² “Povest o Vzyatii Tsargrada Turkami v 1453 Godu”, s. 216-267; Caferov, *XV.-XVII. Yüzyıl Rus Edebiyatında Türkler*, s. 8. Nestor İskender’e göre, işledikleri günahlar yüzünden Kutsal Ruh şehri, yani İstanbul’u terk etmişti. (...посвященный отшествию Святого Духа из города). Bkz. Vyacheslav Şapoşnik, *Tserkovno-Gosudarstvennie Otnoşeniya v Rossii v 30-80-e Godı XVI Veka*, St. Petersburg 2006, s. 455.

kendisine yüklenen ana fikir aşikârdı. “Tarih”in eski Rus edebiyatında uzun süre mevcudiyetini koruması, Russkiy Hronograf adlı yıllığa ve öteki yıllıklara nüfuz etmesi ve eski Rus tarihî-publisist yapıtlar üzerinde müessir olması gibi bütün bu hususlar, bahis konusu eserin XV. ve XVI. yüzyıl eski Rus toplumundaki temel ideolojik sorulara cevap verdiğini gösteriyor”²³.

İstanbul’un fethinden bahseden daha başka Rus kaynakları da mevcuttur. Bunlardan biri de yukarıda temas edilen “Русский Хронограф” (Russkiy Hronograf) isimli eserdir. Rus tarihinin genel mahiyetteki yıllıklarından olan bu külliyat, Kitab-ı Mukaddes’ten yapılan alıntılar ile başlar ve Bizans İmparatorluğu’nun yıkılışına kadar cereyan eden hadisat hakkında kısa malumat verir. Bizans vakayinameleri ile Lehistan kaynaklarından iktibasların da yapıldığı yıllık, ilk olarak 1442 yılında derlenmişse de 1512 yılında genişletilmiş, 1599 ve 1601 yıllarında ise redaksiyonları yapılmıştır²⁴.

Russkiy Hronograf’ta “О взятии Царяграда отъ безбожнаго Турьскаго царя Магмета Амуратава сына” (İstanbul’un Allahsız Türk Hükümdarı Muratoğlu Mehmed Tarafından Ele Geçirilmesi Hakkında)²⁵

²³ “История” о взятии Царьграда турками в глазах древнерусского читателя была не только рассказом или повестью о трагическом конце Византийской империи. Важна была не только сообщаемая ею фактическая сторона происшедших событий, но и тот строй идей, который нашел в ней свое выражение. Длительное бытование “Истории” в древней русской литературе, ее проникновение в Хронограф и летописи, оказанное ею влияние на ряд историко-публицистических произведений древней Руси — всё это говорит о том, что она чем-то отвечала коренным идейным запросам древнерусского общества XV—XVI веков. М. О. Skripil, “İstoriya’ o Vzyatii Tsargrada Turkami Nestora İskandera”, *Trudi Otdela Drevnerusskoy Literaturi*, Moskova-Leningrad 1954, T. X, s. 166.

²⁴ Serkan Acar, *Kazan Hanlığı-Moskova Knezliği Siyasi İlişkileri (1437-1552)*, Ankara 2013, s. 21.

²⁵ *Polnoe Sobranie Russkih Letopisey Tom XXII Russkiy Hronograf*, Moskova 2005, s. 437.

başlığını taşıyan kısa bir bölüm bulunmaktadır. Kesif bir Hıristiyan taassubunun hâkim olduğu ve Türklerin “Allahsız” (Безбожныхъ Турковъ) sıfatıyla tanımlandığı dört sayfalık metinde (s. 437-440) fetihle alâkalı tafsilatlı bilgi verilmemiştir. Bununla birlikte, XVI. yüzyılın başlarında İstanbul’un fethine yeniden vurgu yapılmış olması, zikrettiğimiz çağda Rusya’da inşa edilmeye başlanan otokratik rejimin teessüsünü muhkem kılmak hedefiyle ilgilidir. Dolayısıyla bu muhtasar anlatının, dönemin dinî ve siyasî ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kaleme alınan politik bir metin olduğu pek aşikârdır. Hikâyenin son kısmında ise Tanrı’ya, Meryem Ana’ya ve azizlere yakarış kısmı yer alır.

XVI. yüzyılda İstanbul’un fethine atıfta bulunan bir diğer eser ise 1563 yılında yazılan ve Rus edebiyat tarihinin şaheserlerinden biri addedilen “Степенная Книга Царского Родословия” (Çarlık Şeceresinin Dereceler Kitabı) isimli külliyattır. Rus tarihinin erken devirlerinden başlayarak IV. İvan zamanına kadar getirilen bu eserin üslubu fevkalâde ağızdadır. Ortodoks Kilisesi’nin devlet üzerindeki tesirinin açıkça görüldüğü külliyatta İstanbul’un fetih süreci de ayrıntılı biçimde anlatılmıştır²⁶.

Filvaki, İstanbul’un Türkler tarafından kuşatılmasından önce şehrin genel durumu hakkında bilgi verilmiş, hatta olaylar izah edilirken mistisizmi kullanmak suretiyle istikbale matuf birtakım ürkütücü işaretlere vurgu yapılmış ve muhasaranın son dört günü (26, 27, 28, 29 Mayıs) müstakil başlıklar altında günbegün tasvir edilmiştir. “О Взятии Царяграда” (İstanbul’un Ele Geçirilmesi Hakkında) başlığı altında anlatılan hadiselerde Fatih Sultan Mehmed’in tasarılarından, insanî yönünden ve bazı etkileyici savaş sahnelerinden bahsedilmiştir²⁷.

²⁶ Acar, *Kazan Hanlığı-Moskova Knezliği ...*, s. 20-21.

²⁷ *Stepennaya Kniga Tsarskogo Rodosloviya po Drevneyşim Spiskam*, Tom II, Red. N. N. Pokrovskiy, G. D. Lenhoff, Moskova 2008. Fethin ayrıntılı şekilde anlatıldığı bu eski metinden birkaç cümleyi örnek olarak sunuyoruz: “Того же Амурата сынъ Махметъ начать умышляти, како бы ему взяти царствующи Коньстантиньяградъ” (Aynı Muratoğlu Mehmed, onun hüküm sürdüğü Konstantinopolis’i her ne şekilde olursa olsun ele geçirmek için plan yapmaya

Türklerin Allahsız (Безбожныхъ Турокъ), Fatih Sultan Mehmed'in vahşi (Безаконный Махметъ) sıfatlarıyla nitelendiği bu eser sadece İstanbul'un fethiyle ilgili değil Türk tarihinin muhtelif konularının, özellikle Kırım ve Kazan hanlıkları tarihinin, aydınlatılması bakımından da oldukça önemlidir²⁸.

Moskova'da Fatih Sultan Mehmed Hayranı Türkofil Bir Risaleci: İvan Semenoviç Peresvetov

XVI. yüzyıl Rus siyaset ve düşünce hayatının önemli temsilcilerinden olan İvan Semenoviç Peresvetov siyasî ve içtimaî konularda eserler telif eden bir mütefekkindir. Hayatının erken dönemlerini Litvanyalılar tarafından zapt edilen eski Rus topraklarında geçirmiş ve bir dönem Litvanya sarayında idarî görevler üstlenmiştir. Ayrıca Litvanya-Lehistan ordusunda vazife almış, Bohemya Kralı I. Ferdinand ile Macar Kralı Yanoş Zapolya'nın iktidar mücadelesine dâhil olmuştur. 1538 yılı sonunda kalıcı olarak Rusya'ya taşınmış ve 1549'da telif ettiği iki risaleyi IV. İvan'a sunmuştur. Bunlar "Сказания о Магмет-Салтане и Царе Константине" (Sultan Mehmed ve Çar Konstantin Hakkında Hikâye) ve "Челобитные" (Arzuhaller) isimli eserleridir. Peresvetov çara sunduğu risalelerde

başladı), s. 177; "Турком же вшедшимъ многымъ, конникомъ и пѣшцѣмъ, одолѣваху грекомъ" (Pek çok Türk süvari ve piyadesi gelerek Greklerin üstesinden geldiler), s. 182; "Махмет же, слышавъ, яко убиень бегиларбеи, плакаше о немъ много, зѣло бо любляше его храбрости ради и мужества" (Mehmed ise beylerbeyinin öldüğünü duyduğunda onun için çok ağladı, cesaretinden ve mertliğinden dolayı kendisini pek severdi), s. 186.

²⁸ Bu eserde çok sayıda Türkçe kelime mevcuttur. Örneğin "Beylerbeyi" (Бегиларбеи, s. 186) ve "Sancakbeyi" (Санчакбѣевъ, s. 189) gibi unvanlar Rusçaya tercüme edilmeden Türkçe kaydedilmiştir. Bu durum Osmanlı devlet teşkilatının ve unvanlarının Moskova yönetimi tarafından iyi bilindiğini ve zikredilen unvanların teknik bir terim olarak kayda geçirildiğini göstermektedir. Ayrıca ismini andığımız eserde geçen Türkçe kelimelerin tespit edilip lisaniyat mütehassısları tarafından incelenmesi XVI. yüzyılda Türkçeden Rusçaya geçen kelimelerin yaygınlığının tespiti babında olumlu sonuçlar verebilir.

Rusya’da siyasî ve içtimaî alanda yapılması gereken ıslahatlardan bahsetmiş; özellikle “Dvoryan” unvanı taşıyan saraylıların taleplerini yerine getirip onları memnun etmek için yönetimde etkin olan “Boyarlar” sınıfının kirli çamaşırlarını ortaya dökmüştür. Ayrıca Rusya’da 300.000 kişilik daimî bir ordunun kurulması uğrunda çaba sarf etmiş, Kazan Hanlığı ile münasebetlerde mümkün mertebe saldırgan siyaset takip edilmesi gerekliliğine vurgu yapmış ve iç siyasette güçlü bir otokrasiyi savunmuştur. Kiliseye teorik olarak karşı olmamasına rağmen onursuz devlet adamlarına ve esarete karşı cesaretle mücadeleye girişmiştir²⁹.

Peresvetov’un İstanbul’un Türkler tarafından ele geçirilmesiyle ilgili fikirleri kendisinden önceki ya da muasırı olan Rus müellifleriyle taban tabana zıttır. Ona göre; Fatih Sultan Mehmed Müslüman olmasına rağmen örnek alınması gereken ideal bir hükümdardır. Buna bağlı olarak, Osmanlı devlet teşkilatının kurumlarıyla birlikte Rus yönetim tarzına uyarlanması durumunda müspet sonuçlar elde edilebileceğini belirtmiştir. Filhakika mütekâmil bir devlet düzeninin ancak ve ancak bilge ve filozof hükümdarlar tarafından idare edilen otokratik siyasî teşekküller olabileceğine iman ettiği için, 1547 yılında çarlık tacını takan IV. İvan’a bir korku imparatorluğu yaratması hususunda telkinatta bulunmuş ve bu görüşünü aforizmalarla pekiştirmeye çalışmıştır: “Какъ конь под царемъ без узды, так царство без грозы”³⁰ (Dehşetin olmadığı devlet hükümdarın altındaki dizginsiz at gibidir).

Peresvetov ve eserini “стратегический прагматизм” (stratejik pragmatizm) çerçevesinde değerlendiren üç ciltlik “Rusya ve İslam” kitabının yazarı M. A. Batunskiy, müellifin Osmanlı Devleti’nin sosyolojik yapısı ile fikir dünyasına vâkif olduğunu, eserini yazarken kendine has bir tarih ve siyaset telakkisi geliştirdiğini ve düşünce âleminde “правда” (hakikat/adalet) ve “гроза” (dehşet) mefhumlarının mühim bir yer tuttuğunu, haklı ve özgün bir surette ifade eder ki, Peresvetov

²⁹ V. V. Boguslavskiy, *Slavyanskaya Entsiklopedia Kievskaya Rus-Moskoviya*, Tom 2, Moskova 2005, s. 130.

³⁰ V. F. Rjiga, *İ. S. Peresvetov Publisist XVI Veka*, Moskova 1908, s. 72.

tarafından söylenen “Бог не веру любит-правду” (Tanrı inancı değil adaleti sever) sözü de bu görüşü destekler niteliktedir³¹.

Rus risaleciye göre, İstanbul’u gerçek anlamda yıkıma götürenler Bizanslı asilzadeler sınıfı ile sorumsuz zenginlerdi. Dolayısıyla artık İstanbul için gözyaşı döküp Türkleri lanetlemek yerine tarihten ibret almak daha anlamlıydı. Rus çağdaşlarına nispetle daha realist fakat koyu Ortodoks bir şahsiyet olduğu hususunda kuşku bulunmayan Peresvetov’un nazarında Fatih Sultan Mehmed’in başarılı idarî ve askerî reformlar yapabilmesi okuduğu Hıristiyan kitapları sayesinde âlim bir şahsiyete dönüşmesiyle mümkün olmuştu³². Nitekim telif etmiş olduğu eserin ilk cümlesinde şu ifadeleri kullanmıştı: “Türk hükümdarı Sultan Mehmed Türkçe kitapları okuyarak bilge bir filozof olmuştu; Grekçe kitapları okuduğunda ve kelimesi kelimesine Türkçeye çevirdiğinde ise bilgeliği daha muazzam hale gelmişti”³³.

Görüldüğü üzere Peresvetov, evvelce kaleme alınan Rusça eserlerdeki gibi Fatih Sultan Mehmed’e ve Türklere hakaret etmiyor bilakis Türklerin Bizans İmparatorluğu’na karşı elde ettikleri muvaffakiyetin sebeplerini irdeleyip soruşturuyordu. Dolayısıyla XVI. yüzyıla gelindiğinde Ruslar nezdindeki Fatih Sultan Mehmed algısında, kısmen de olsa, müspet yönde bir değişimin görüldüğünü iddia etmek mübalağa olmayacaktır. Nitekim kimi zaman hayranlık derecesine varan ifadelerin kullanılması da bu savımızı teyit etmektedir. 1982 yılında Peresvetov’un eserinin bir kısmını Türkçeye çeviren ve bu konuda değerli bir makale yazan Altan Aykut’un da yerinde tespiti ile: “Fatih Sultan Mehmed’in kişiliğinin ve Türk adaletinin Avrupa’nın çeşitli

³¹ M. A. Batunskiy, *Rossiya i İslam*, Tom I, Moskova 2003, s. 186-193.

³² Caferov, *XV.-XVII. Yüzyıl Rus Edebiyatında Türkler*, s. 11.

³³ Турейкій царь Махметъ-салтанъ самъ былъ философъ мудрый своимъ книгамъ по турецкимъ, а греческія книги прочеть, і написаль слово в слово по турецкій, іно великія мудрости прибыло у царя. Bkz. Rjiga, *İ. S. Peresvetov Publisist XVI Veka*, s. 71.

ülkelerinde ne derece efsanevî boyutlara eriştiğini göstermesi bakımından ‘Sultan Mehmed Menkıbesi’ önemli bir belgedir”³⁴.

Peresvetov’un eserlerinde geçen, Fatih Sultan Mehmed ve Türkler ile ilgili sitayiş yüklü ifadeleri değerlendiren Telman Caferov’un görüşleri de mühimdir. Ona göre bahis konusu eser, XV. ve XVI. yüzyıllarda yaşayan Rus yazarlarının Türk sultanını sadece zalim ve Allahsız olarak görmediklerinin kanıtıdır. Nitekim Peresvetov onun reformcu yönünü vurgulamış, sosyo-politik alana yeni görüşler getirerek askerî alanda Osmanlı İmparatorluğu’nu ünlendirdiğini ifade etmiş ve askerlerine saygıyla yaklaşan şerefli bir komutan olduğunu alenen belirtmiştir³⁵.

Rusya’da idarî ve askerî ıslahat yapılmasının elzem olduğuna ısrarla vurgu yapan Fatih Sultan Mehmed hayranı Peresvetov’a göre, adaletin olmadığı bir devlette hiçbir şey muhkem olamazdı ve Tanrı adaleti şiar edinen hükümdarlar ile devletlere yardım ederdi. Dolayısıyla çar hazretleri de her daim hakikati aramalı ve adaletten ayrılmamalıydı. Zira Türk Sultanı Fatih Sultan Mehmed adil tavırları sayesinde Tanrı’nın merhametine nail olmuş, yüceltilmiş ve Hıristiyan olmadığı halde Bizans İmparatoru Konstantin’e karşı muzaffer kılınmıştır³⁶.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Peresvetov eserini Rus Çarı IV. İvan’a 1549 yılında sunmuştu ki, bu tarih Kazan Hanlığı’nın istilasının birkaç yıl öncesine denk geliyordu. Rus risale yazarının Müslüman Türk-Tatarlara karşı girişilecek muharebe öncesinde Moskova çarını cesaretlendirip siyasî, askerî ve içtimai ıslahatların çabucak gerçekleştirilmesi yönünde telkinatta bulunduğu anlaşılıyor. İstila hareketinin dinî bakımdan teşviki

³⁴ Altan Aykut, “İvan Peresvetov ve Sultan Mehmet Menkıbesi”, *Bellekten*, C. XLVI, S. 184, s. 864. Isabel de Madariaga’ya göre; “Peresvetov’un Osmanlı idaresinin etkinliğine duyduğu hayranlık o sıralarda çok da ona has bir duygu değildi. Zira Avrupa’nın o bölgelerinde Osmanlı’yla haşır neşir olanlar arasında sık rastlanan (*lieu commun*) bir durumdu”. Bkz. Isabel de Madariaga, *Korkunç İvan*, Çev. Emin Tanrıyar, İstanbul 2012, s. 106.

³⁵ Caferov, *XV.-XVII. Yüzyıl Rus Edebiyatında Türkler*, s. 18-19.

³⁶ Vyaçeslav Şapoşnik, *İvan Groznyi Perviy Russkiy Tsar*, St. Petersburg 2006, s. 418.

işini ise dönemin meşhur simalarından olan Metropolit Makariy üstlenmişti. Başta Peresvetov olmak üzere Çar IV. İvan zamanında yaşayan Rus siyaset bilimciler Kazan Hanlığı'nın ele geçirilmesi halinde İslam âleminden İstanbul'un fethinin intikamının alınmış olacağı kanaatinde idiler.

Sonuç

Kuruluşu ile Hıristiyanları ve Roma İmparatorluğu'nu ikiye bölen İstanbul şehri 1453 yılında Türkler tarafından ele geçirilince özellikle Ortodoks Hıristiyanlara bir darbe daha vuruldu. Hiç şüphe yok ki, İstanbul'un fethinin yankıları küresel ölçekte olmuş ve Bizans Kilisesi'ne bağlı olmaları hasebiyle Rusları da derinden etkilemişti. Bununla birlikte Osmanlı idaresinde faaliyetlerini yürütmelerine müsaade edilen Bizanslı ruhanîlerin Moskova üzerindeki nüfuz ve yaptırım güçleri tedricen sarsılmış ve Rus Kilisesi zamanla müstakiliyet kazanmıştı.

İstanbul'un fethinin XV. yüzyıl Rus yurdunda ve toplumunda travmatik bir tesir yarattığı kesindir. Zira Ortodoksluğun en mühim mabedi addedilen Ayasofya Kilisesi Müslüman Türkler tarafından ele geçirilip camiye dönüştürülmüştü. Dolayısıyla fetih ve akabinde yaşanan gelişmeler bir dinin başka bir dine karşı kazandığı bariz bir galibiyetten başka bir şey değildi. Nitekim İstanbul'un fethinin Rusya'daki yansımalarını ve Rus münevverleri üzerinde yarattığı infial ve münafereti, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Moskovalı kronik yazarlarının tahkir ve öfke yüklü kayıtlarından takip edebiliyoruz.

Hâl böyle iken, Fatih Sultan Mehmed ve Türklere karşı duyulan kinin bir süre sonra törpülendiğini ve hatta Peresvetov gibi açık fikirli simalarda hayranlığa dahi dönüştüğünü iddia etmek mümkündür. Galip ihtimalle, söz konusu kin ve nefretteki azalmanın en mühim sebeplerinden biri de Bizans İmparatorluğu'nun çöküşünün Moskova'ya ne gibi faydalar sağlayabileceği hakikatinin Ruslar tarafından nispeten geç idrak edilmesidir. Filvaki tedricen Ortodoksluğun yegâne hâmisî

konumuna yükselen Moskova idaresi mevcut durumu kendi lehine çevirmeyi bilmiş ve küçük knezliklerden müteşekkil Rusya'da dâhili birliğin sağlanması yolunda Hıristiyanlığı birleştirici bir unsur olarak pek mahirane kullanmıştır. Ayrıca aynı dönemde Altın Orda Devleti'nin çözülmeye başlaması ve merkezden kopan bölgelerde yeni hanlıkların teşekkül etmesi Rus yayılcılığına uygun zemin hazırlamış, istila hareketlerine hız kazandırmıştır.

Peresvetov tarafından Çar IV. İvan'a sunulan risalenin Kremlin Sarayı'nda karşılık bulduğu muhakkaktır. Çünkü bazı Osmanlı müesseseleri ile Rus çarının tatbik ettiği uygulamalar arasında çok yakın bağlar vardır. Örneğin Yeniçeriler ile "Opriçnikler" ve Tımar ile "Pomestye" adeta birbirinin aynıdır. Zaten her iki devletin tarihî gelişimine bakıldığında esasen siyasî ve içtimai sorunlarının müşterek olduğu görülür. Bunlar ağırlıklı olarak mülkiyet sorunu, toprak meselesi, arazi kullanım hakkı ve tahsis edilen araziler karşılığında devlete sunulan hizmetlerin mahiyeti ile ilgilidir³⁷.

Bir ıslahatçı olan Peresvetov'un Fatih Sultan Mehmed'i ve Osmanlı yönetim tarzını iyi etüt ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim kaleme aldığı Rusça risalede "seyyid, paşa, molla, hafız, kadı, subaşı, emin, ulûfe ve yeniçeri"³⁸ gibi kelimeleri Rus diline çevirmeden otantik biçimleriyle kullanması hem kendinin hem de hitap ettiği kitlenin Türk idarî kavram ve unvanlarını iyi bildiklerini teyit eder niteliktedir.

³⁷ Daniel Chester Matuszewski, *Peresvetov: The Ottoman Example and the Muscovite State*, Basılmamış Doktora Tezi, Washington University 1972, s. 251.

³⁸ Orijinal metinde "сеит, паша, молна, обыз, кадый, шубаши, амин, алаеу, янычыян" şeklinde geçer. Bkz. Rjiga, İ. S. *Peresvetov Publisist XVI Veka*, s. 71-72, 74.

Kaynakça

ACAR, Serkan, *Kazan Hanlığı-Moskova Knezliği Siyasi İlişkileri (1437-1552)*, Ankara 2013.

ALEF, Gustave, "Muscovy and the Council of Florence", *Rulers and Nobles in Fifteenth-Century Muscovy*, London 1983, s. 389-401.

_____, "The Adoption of the Muscovite Two-Headed Eagle: A Discordant View", *Speculum*, Vol. 41, No. 1, 1966, s. 1-21.

AYKUT, Altan, İvan Peresvetov ve Sultan Mehmet Menkibesi", *Bellekten*, C. XLVI, S. 184, s. 861-882.

BABİNGER, Franz, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, Çev. Dost Körpe, İstanbul 2013.

BATUNSKİY, M. A., *Rossiya i İslam*, Tom I, Moskova 2003.

BOGUSLAVSKİY, V. V., *Slavyanskaya Entsiklopedia Kievskaya Rus-Moskoviya*, Tom 2, Moskova 2005.

CAFEROV, Telman, *XV.-XVII. Yüzyıl Rus Edebiyatında Türkler*, Çev. Natig Abdullayev, Ankara 2010.

DE MADARİAGA, Isabel, *Korkunç İvan*, Çev. Emin Tanrıyar, İstanbul 2012.

FENNEL, John, *A History of the Russian Church to 1448*, London-New York 1995.

İNALCIK, Halil, "Mehmed II", *İA*, C. VII, s. 506-535.

_____, *Devlet-i Aliyye-Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, İstanbul 2012.

KARAMZİN, Nikolay Mihayloviç, *İstoriya Gosudarstva Rossiyskogo*, Moskova 2008.

MARTİN, Janet, "The Emergence of Moscow (1359-1462)", *The Cambridge History of Russia Vol. I From Early Rus' to 1689*, Edited by Maureen Perrie, Cambridge 2006, s. 158-187.

MATUSZEWSKİ, Daniel Chester, *Peresvetov: The Ottoman Example and the Muscovite State*, Basılmamış Doktora Tezi, Washington University 1972.

OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret İşıltan, Ankara 1999.

Polnoe Sobranie Russkih Letopisey Tom XXII Russkiy Hronograf, Moskova 2005.

“Povest o Vzyatii Tsargrada Turkami v 1453 Godu”, Red. O. V. Tvpogov, *Pamyatniki Literaturı Drevney Rusi Vtoroya Polovina XV Veka*, Moskova 1982, s. 216-267.

RJİGA, V. F., *İ. S. Peresvetov Publisist XVI Veka*, Moskova 1908.

SKRİPİL, M. O., “İstoriya’ o Vzyatii Tsargrada Turkami Nestora İskandera”, *Trudi Otdela Drevnerusskoy Literaturı*, Moskova-Leningrad 1954, T. X, s. 166-184.

Stepennaya Kniga Tsarskogo Rodosloviya po Drevneyşim Spiskam, Tom II, Red. N. N. Pokrovskiy, G. D. Lenhoff, Moskova 2008.

ŞAPOŞNİK, Vyacheslav, *İvan Groznyy Perviy Russkiy Tsar*, St. Petersburg 2006.

_____, *Tserkovno-Gosudarstvennie Otnoşeniya v Rossii v 30-80-e Godı XVI Veka*, St. Petersburg 2006.

VERNADSKY, George, *Rusya Tarihi*, Çev. Doğukan Mızrak-Egemen Ç. Mızrak, İstanbul 2009.

ZWEİG, Stefan, *Yıldızın Parladığı Tarihsel Anlar*, Çev. Deniz Banoğlu, İstanbul 2014.

